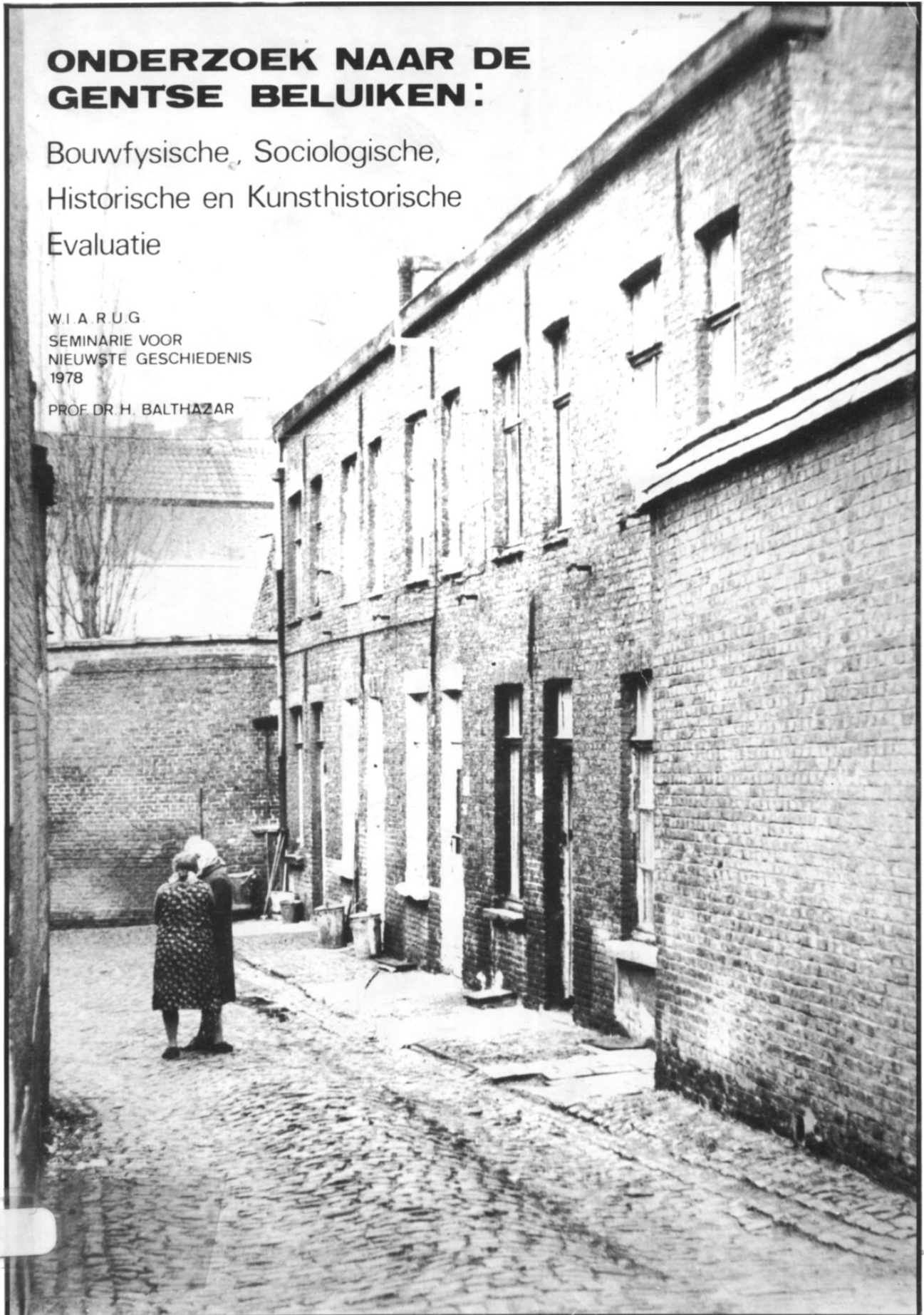

ONDERZOEK NAAR DE GENTSE BELUIKEN:

Bouwfysische, Sociologische,
Historische en Kunsthistorische
Evaluatie

W.I.A.R.U.G.
SEMINARIE VOOR
NIEUWSTE GESCHIEDENIS
1978

PROF DR. H. BALTHAZAR

2. DE BELUIKEN TE GENT - GESCHIEDENIS VAN EEN INDUSTRIELE HUIS-
VESTINGSVORM.

1. ONTSTAAN.

Met de ontwikkeling van de mechanische katoenspinnerij gedurende de eerste jaren van de 19de eeuw begon voor Gent een nieuwe tijd, waarin zich allerlei ongekende, soms dreigende fenomenen zouden voordoen. Eén van die fenomenen was de vrij plotse en zeer aanzienlijke stijging van de bevolking :

1801 :	55.161	inwoners	
1834 :	86.564	"	
1846 :	102.977	"	(werkelijke bevolking)
1856 :	106.641	"	
1866 :	115.354	"	
1880 :	131.431	"	
1890 :	148.729	"	
1895 :	157.214	"	
1900 :	160.133	"	(1)

De hygiënische toestand van deze bevolking - en dan voornamelijk van de armen - hangt in hoge mate af van de oppervlakte waarop zij woont, d.w.z. de bebouwde oppervlakte. In Gent kon de bebouwde oppervlakte geen gelijke tred houden met de toename van de bevolking :

1800 :	200 ha.	1856 :	245 ha.	1890 :	495 ha.
1834 :	216 ha.	1866 :	297 ha.	1895 :	516 ha.
1846 :	220 ha.	1880 :	442 ha.	1900 :	550 ha. (2)

De ongunstige verhouding tussen bevolking en bebouwde oppervlakte bracht met zich mee, dat elk stukje grond dat ook maar "enigszins geschikt" was, werd gebruikt voor woningbouw. Precies dit woekeren met bouwgrond gaf aanleiding tot het ontstaan van de beluiken : vaak werden tuinen en binnenplaatsen van oude herenhuizen gewoon volgebouwd (3).

Wanneer dit proces juist begon, valt niet met zekerheid te zeggen, in elk geval moet het al zo een 20 jaar aan de gang geweest zijn, wanneer de dokters Heyman en Mareska in 1843 hun onderzoek naar de toestand van de Gentse katoenarbeiders ondernamen (4).

2. SITUATIESCHETS.

Uit het onderzoek van deze twee dokters - een van de eerste blijken van belangstelling vanwege de burgerij voor de problemen van de arbeiders - krijgen wij een duidelijk beeld van de helse toestanden in sommige beluiken. Met een armendokter als gids (zo vreemd waren hen deze wijken) bezochten zij o.a. het beruchte Batavia. Dit beluik, gelegen tussen de Rozier en de Laurierstraat (J. Plateaustraat) telde 117 huisjes en 4 straten op een oppervlakte van nauwelijks 3000 m². Voor heel de bevolking (ongeveer 580 personen) waren er zes "toiletten" en twee pompen. De meeste huisjes bestonden uit één of twee kamertjes van 4 m op 4, zij werden verhuurd voor 1,09 F en 1,63 F per week. De eigenaars durfden de huur vaak zelf niet ophalen, uit vrees voor de woede van de bewoners, zij lieten dit onsmakelijke werkje over aan de politie. Beluiken van dergelijke grootte bevatten soms ook winkeltjes en cafés, zodat huisvrouwen en thuiswerkers er haast nooit buiten kwamen (5).

Na hun grondig onderzoek kwamen Heyman en Mareska, hevig verontwaardigd overigens, tot het besluit dat vooral de levenswijze van de arbeiders, hun huisvesting en voeding, naast de lange werktijden, ondermijnend werkten op de gezondheid, veel meer dan de toestanden in de fabrieken.

Wij vinden in dit werk geen nauwkeurige cijfers voor het aantal beluiken; enkel dit : op 14.372 huizen in Gent, waren er 3.586 in beluiken gebouwd en op 1.000 arbeiders verklaarden er 744 in stegen of kleine straatjes te wonen (6).

3. EERSTE TELLING.

Gent werd spoedig geconfronteerd met de gevolgen van deze wan-toestanden : in 1847 heerste er een tyfusepidemie en in 1849 maakte de cholera er 2.224 slachtoffers (7). Als gevolg van deze laatste epidemie liet het schepencollege door de politiecommissarissen een onderzoek uitvoeren naar de hygiënische toestanden in de verschillende wijken. In de antwoorden van de commissarissen vinden wij voor het eerst een opgave van het aantal stegen en

beluiken per wijk (tabel 1).

TABEL 1 (8)

Wijk	arme bevolking	besmetten	doden	stegen	beluiken
1e wijk	3.000	538	298	14	45
2e wijk	9.452	821	395	15	115
3e wijk	9.500	1.072	448	5	125
4e wijk	14.000	1.586	710	6	132
5e wijk	6.796	809	388	1	80
Totaal	42.826	4.826	2.239	41	497
					538

De commissarissen dienden ook te rapporteren over de algemene toestand van de beluiken, vooral of zij over een pomp beschikten en of de afloop van het water goed verliep, of er in de wijk bouwvallige huizen stonden, waarvan de bewoning schadelijk zou zijn voor de gezondheid, en wat het gemiddeld aantal bewoners per kamer was (9).

Op een totale bevolking van 104.618 zielen (10), konden er, volgens de politie, 42.748 als armen beschouwd worden, dat betekent 40,86%. Het merendeel van deze armen leefde geconcentreerd in de 2de, 3de en 4de wijk (totaal 32.952 armen). Van de 538 beluiken en stegen waren er 398 in deze drie wijken gesitueerd. Het hoeft ons dus niet te verwonderen dat juist hier de meeste cholera-slachtoffers vielen in 1849 : 1.553 van de 2.239.

Overigens liet de sanitaire installatie van de beluiken in alle stadswijken te wensen over : 136 beluiken beschikten niet over een pomp (althans niet over een die werkte), 244 beluiken schoten in een of ander opzicht te kort (voor de 1ste en 5de wijk telden wij enkel die zonder pomp). Wij moeten bij de interpretatie van deze cijfers natuurlijk rekening houden met het feit dat de commissarissen niet over normen konden beschikken : zij oordeelden op eigen gezag of een beluik al dan niet te wensen overliet.

Ook over het gemiddeld aantal personen per kamer is er discussie mogelijk : de vragenlijsten van het schepencollege noch de antwoorden van de commissarissen vermeldden of dit cijfer voor al de huizen in de wijk, dan wel uitsluitend voor de beluiken, gold.

Hoe dan ook, 4 personen in nagenoeg alle stadswijken is een zeer hoog cijfer.

De toestand van de arbeidershuisvesting was in Gent dus duidelijk uit de hand gelopen, wij kunnen ons daarbij afvragen waarom de overheid daarbij eigenlijk niet ingreep. Het antwoord is zeer een-

voudig : omdat zij niet beschikte over de nodige legale middelen. Gedurende de eerste helft van de 19de eeuw beschikte het stadsbestuur niet over een aan de nieuwe situatie aangepast bouwreglement en pogingen van burgemeester Minne-Barth om dit tekort op te vullen, kregen niet de goedkeuring van de centrale overheid (11).

3.1. Het reglement van 1850.

Het onderzoek van 1843 veroorzaakte nationaal nogal wat beroering, de burgerij vermoedde blijkbaar niet dat dergelijke wantoestanden in haar onmiddellijke omgeving bestonden. De liberale eerste minister Rogier ondernam - wellicht in niet onbelangrijke mate gedreven door de opstandige beweging van 1848 - allerlei acties om de arbeidershuisvesting te verbeteren, hij zette vnl. de gemeentelijke instanties aan tot een ernstiger controle.

Als gevolg van die oproep werd te Gent op 12 maart 1849 een "Comité de salubrité" opgericht, dat reeds op 3 augustus 1850 een degelijk bouwreglement kon afleveren (12). Het reglement beoogde eigenlijk een dubbel doel : enerzijds vaste regels opstellen voor de bouw van nieuwe beluiken en aan de hand van de regels al dan niet bouwtoelatingen verstrekken; anderzijds de bestaande beluiken zoveel mogelijk verbeteren door een strenge controle op hun hygiënische situatie.

Het eerste onderzoek leverde ontstellende resultaten op : van de 619 onderzochte beluiken waren er 362 om één of andere reden in overtreding, waarbij de onderzoekers dan nog toegaven niet al te streng te zijn opgetreden om de kleine eigenaars niet al te hard te treffen (13).

Wat die overtredingen kunnen inhouden mag blijken uit volgende politiegegevens (die evenwel van enkele jaren later dateren).

TABEL 2 : MAANDELIJKSE CONTROLE DER BELUIKEN, MEI 1855-DECEMBER 1856 (14)

Aard van de overtreding	1e wijk	2e wijk	3e wijk	4e wijk	5e wijk	totaal
Bewoonde, niet geplafonneerde zolderkamer	9	14	39	27	10	99
Hinderlijke geuren	1				3	4
Gebrek aan lucht	1			3		7
Niet tijdig gewit	13		1	2	1	17
Vuilnisbak ontbreekt	2		4	10		16
Ontbrekende of defecte vensters	1	2	4	7	2	16
Ontbrekende of defecte pomp	2	2	8	4	6	22
Ontbrekende of defecte W.C.	1	4	11	5	11	32
Defecte aalput		2	8	11	2	23
Defect dak	1			1		2
Slechte afloop van het water		8	7	14	13	42
Overbevoiking		2			4	6
Algemene vervuiling		6	3	5	6	20
Kelder bewoond		1				1
Onreglementaire hoogte		1	2	1	1	5
Slecht plafond		1		1		2
Slecht gekasseid			4	3	1	8
Vloer in slechte staat			2	1		3
Trappen in slechte staat			2			2
Ontbrekende verdieping					2	2
Vochtige muren					1	1
Slechte verlichting					1	1
Totaal	36	43	111	103	70	360

Wanneer we de overtredingen tegen de meest elementaire regels samentellen (dichte afloop, WC, pomp, aalput) met de beluiken die enkel met de term "algemene vervuiling" kunnen omschreven worden, komen we tot 139 zeer ernstige gevallen. De 99 bewoonde zolderkamers wijzen er echter op dat de beluikbewoners vaak niet over een alternatief beschikten, elke enigszins "bewoonbare" kamer werd verhuurd.

3.2. Jaarlijkse telling der beluiken.

Op 10 oktober 1856 besliste schepen de St. Genois dat de politie een algemene telling der beluiken moest uitvoeren, waarvan de resultaten als begin konden dienen voor een ernstige catalogering en controle; vanaf die datum verschijnt het aantal beluiken jaarlijks in het Bestuurlijk Memoriaal van de stad (15).